

Коваленко Ольга Михайлівна

вихователь дошкільної групи для дітей
з порушеннями слуху
Комунальний заклад «Запорізька спеціальна
загальноосвітня школа-інтернат «Джерело»
Запорізької обласної ради

ДО ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ДРІБНОЇ МОТОРИКИ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

У статті проаналізовано особливості розвитку дрібної моторики дітей з особливими освітніми потребами. Проаналізовано залежність розвитку дрібної моторики і мовлення підростаючого покоління. Акцентовано увагу на порушеннях розвитку дрібної моторики дітей з особливими освітніми потребами. На основі теоретичних досліджень науковців окреслено специфіку розвитку дрібної моторики у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку. Визначено труднощі у розвитку дрібної моторики дітей з порушеннями інтелекту, обумовлені специфікою їх загального розвитку.

Ключові слова: розвиток, дрібна моторика, дитина з особливими освітніми потребами, інтелектуальні порушення, залежність, мовлення.

Kovalenko Olha Mykhaylivna

educator of a preschool group for children with hearing
impairments
Municipal institution «Zaporizhzhya special boarding
school» «Source» Zaporozhye regional council

ON THE DEVELOPMENT OF FINE MOTOR SKILLS OF CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

The article analyzes the features of the development of fine motor skills of children with special educational needs. The dependence of the development of fine motor skills and speech of the younger generation is analyzed. Emphasis is placed on disorders of fine motor skills of children with special educational needs. Based on theoretical research, scientists have outlined the specifics of the development of fine motor skills in children with intellectual disabilities. Difficulties in the development of fine motor skills of children with intellectual disabilities due to the specifics of their general development have been identified.

Key words: development, fine motor skills, child with special educational needs, intellectual disabilities, addiction, speech.

Постановка проблеми: У повсякденному житті більшість дітей з особливими освітніми потребами мають порушення розвитку дрібної моторики. Найхарактерніші з них такі: порушення регуляції довільних рухів, недостатня координація та чіткість виконання, труднощі переключення з одного руху на інший та автоматизації нового руху, наявність супутніх рухів, зволікання, хаотичність, неузгодженість, не володіння одночасним виконанням рухів

пальців обох рук. Усі ці порушення моторної сфери дітей із порушеннями інтелектуального розвитку обумовлюють труднощі оволодіння життєво необхідними вміннями і навиками самообслуговування та комунікації.

Актуальність: Реалії сьогодення показують, що діти нечасто роблять щось своїми руками. Адже сучасні іграшки та речі влаштовані максимально зручно, але не ефективно для розвитку дрібної моторики (одяг і взуття з липучками замість шнурків і гудзиків, книжки та посібники з наклейками замість картинок для вирізання і т. д.). На жаль, про проблеми з координацією рухів і дрібною моторикою дитини, більшість батьків дізнаються тільки перед вступом її до школи, що викликає труднощі в навчальній діяльності підростаючої особистості та додаткові навантаження в майбутньому.

Більшістю вчених (І. Павлов, О. Лурія, А. Леонтьєв, Н. Жукова, Е. Мастюкова, Т. Філічева, В. Бехтерев, Н. Кузьміна, Л. Беякова, Л. Лопатіна) був встановлений і доведений взаємозв'язок загальної, дрібної і мовленнєвої моторики з формуванням мовлення. Так, особливості розвитку мовлення дітей з особливими освітніми потребами досліджувалися не лише вітчизняними, але й українськими дослідниками, зокрема Л. Вавіною, М. Шеремет, В. Синьовим, Е. Соботович, В. Тарасун, Н. Пахомовою, О. Ревуцькою та ін. Зокрема О. Лурія вважав, що розвиток мовлення починається саме тоді, коли рухи пальців рук досягають достатньої тонкості.

Мета статті – проаналізувати особливості розвитку дрібної моторики дітей з особливими освітніми потребами.

Виклад основного матеріалу. З'ясовано, що рухи пальців рук у ході розвитку людства виявилися тісно пов'язані з мовленнєвою функцією особистості. Першою формою спілкування первісних людей були жести, у виконанні яких значну роль відігравала рука. Невипадково, що руки створили можливість розвивати первинне мовлення людей за допомогою жестів. Розвиток функцій руки і мовлення відбувався паралельно. Відповідно до цього розвиток мовлення дитини теж має свій початок. Так, спочатку розвивається дрібна моторика, потім з'являється артикуляція тощо. Далі удосконалення мовленнєвих реакцій напряму залежить від якості дрібної моторики.

Встановлено, що показниками розвитку моторики рук є перш за все володіння навиком зорово-моторної координації, рівень довільності рухів, розвиток рухових якостей: точності, сили, спритності, плавності;

координованість дії рук. У більшості дітей з порушенням інтелекту пальці малорухливі, їх рухи відрізняються неточністю або неузгодженістю. Багато дітей з порушеннями інтелекту у п'ятирічному віці тримають ложку у кулаці, насилу правильно беруть пензлик, незграбно тримають олівець, ножиці. Діти не можуть розстебнути і застебнути гудзики, зашнурувати черевики. Їм буває важко зібрати розсипалися деталі конструктора, працювати з пазлами, рахунковими паличками, мозаїкою.

Таким чином, діти з порушеннями інтелектуального розвитку часто відчують себе неспроможними в елементарних діях, доступних одноліткам. З плином часу рівень розвитку складно координованих рухів руки у дітей, що мають інтелектуальні порушення виявляється недостатнім для засвоєння письма, що формує труднощі у навчанні. Саме тому важливо стежити за рівнем розвитку дрібної моторики у дітей із інтелектуальними порушеннями.

Слід зазначити, що є всі підстави розглядати кисть руки дитини як орган, що активізує і стимулює діяльність кори головного мозку, підвищує працездатність всіх її відділів, позитивно впливає на формування у дітей дошкільного віку вищих пізнавальних функцій, особливо мислення й мовлення. А для того, щоб дрібна моторика виконала ці завдання необхідно організувати її належну роботу. Тільки розвиваючи рухи рук дитини регулярно, всебічно, методично та грамотно, можна досягти найбільшого ефекту від всієї проведеної роботи.

У спектрі розвитку дрібної моторики учнів молодшого шкільного віку М. Кольцова, доктор медичних наук, професор-фізіолог, вважає, що «є всі підстави розглядати кисть руки як орган мовлення такий же, як і артикуляційний апарат. Із цієї точки зору проєкція руки є ще однією мовною зоною мозку» [3].

Тренування тонких рухів пальців рук має великий вплив на розвиток активного мовлення дитини. Так, В. Фоміна, обстеживши понад п'ятсот дітей в різних дитячих установах, виявила, що рівень розвитку мовлення у них завжди перебуває в прямій залежності від ступеня розвитку тонких рухів пальців рук (із рівнем же розвитку загальної моторики він не завжди збігається) [6].

Відповідно до цього, якщо розвиток рухів пальців відповідає віку, то і розвиток мовлення теж в межах норми, якщо ж розвиток пальців відстає –

відстає і розвиток мовлення, хоча загальна моторика при цьому може бути в межах норми і навіть вище. Перевірка великої кількості дітей показує, що це не випадковість, а закономірність. У віці п'яти місяців дитина починає виставляти великий палець перед іншими, схоплюючи предмети. Тримання предмета здійснюється тепер не всією долонею, а пальцями. Це період має особливе значення, адже рухи інших пальців стають більш вільними. На шостому місяці рухи тримання предметів стають точнішими, впевненими. На сьомому – з'являється артикуляція складів: так-так-так, ба-ба-ба та ін. На восьмому-дев'ятому місяці дитина бере вже дрібні предмети двома пальцями, показує пальцем на предмет, який привертає її увагу та ін. Лише після розвитку тонких диференційованих рухів пальцями розпочинається промовляння перших слів.

Протягом періоду раннього дитинства чітко простежується залежність – паралельно з удосконаленням тонких рухів пальців рук визначається розвиток комунікації в цілому. Таким чином, говорячи про період підготовки дитини до активного мовлення, потрібно мати на увазі не тільки тренування артикуляційного апарату, а й дрібної моторики. Зазначене вище дозволяє віднести кисть руки до мовленнєвого апарату, а рухову область кисті руки вважати ще однією мовленнєвою ділянкою мозку [1; 4].

Крім цього встановлено зв'язок між руховою та інтелектуальною активністю особистості. Діти з активним руховим режимом мають високу і стійку успішність. М. Кольцова відзначала, що тренування тонких рухів пальців рук надає більший вплив на розвиток активного мовлення у дитини, аніж тренування загальної моторики. На основі проведених досліджень, зазначають про тісний зв'язок функцій мовлення і руки [3]. Розвиток мовленнєвих ділянок у правій і лівій півкулі головного мозку, в залежності від того, є дитина правшою або лівшою, показує зв'язок функції мовлення і руки. Таким чином, аналіз рівня розвитку мовлення дітей знаходиться в прямій залежності від сформованості тонких рухів пальців рук. Якщо рух пальців розвинений відповідно до віку, то і мовленнєвий розвиток дитини в нормі. Тому тренування пальців і кисті рук є найважливішим фактором успішного мовленнєвого розвитку дитини, що сприяє розвитку артикуляційних рухів, підготовці кисті руки до письма і підвищує працездатність підростаючого покоління в цілому. Таким чином, діяльність дитини виражається в рухах.

У дослідженнях Б. Пінського зазначено, що особливості психічного розвитку дітей з порушеннями інтелекту (порушення пізнавальних процесів, будови та мотивації діяльності, недостатній розвиток моторики) гальмують формування рухових навичок.

Порушення розвитку моторики у дітей з порушеннями інтелекту виражаються в сповільненості рухів, незграбності, а також в нерівномірному характері рухів, обумовленому нестійкістю уваги. У дітей зазначеної категорії нерозвинені рухові образи, що призводить до недорозвинення кінестетичного самоконтролю.

Практично у всіх дітей з інтелектуальними порушеннями відзначається недорозвинення моторики. Виразність і причини моторного недорозвинення різні. Порушення можуть поширюватися як на загальну, так і на дрібну моторику. Це призводить до уповільнення темпів формування різноманітних рухових навичок, автоматизація яких вимагає як багато часу, так і значну кількість зусиль. Крім того, сформовані навички характеризуються неміцністю і тенденцією до швидкого розпаду. Порушення моторної сфери дуже часто виявляються в різноманітних стереотипно повторюваних рухах [6; 7].

У дітей з інтелектуальними порушеннями, зазначає В. Астапов, недорозвинена моторика в цілому. Рухи дітей погано скоординовані, уповільнені, незграбні, у них виявляється виражене недорозвинення складних форм руху, відзначається важке переключення з одного руху на інший, невміння виконати рух за словесною інструкцією.

На думку Т. Власової, М. Певзнер зазначене порушення пов'язане з невмінням координувати роботу обох рук, поєднувати їх рух з рухами корпусу, управляти складними рухами. Труднощі викликає диференціація, швидкість, плавність включення в рух, перемикання з одного руху на інший [2].

В. Синьов зазначає, що дітям з порушеннями інтелектуального розвитку важко обрати оптимальний темп рухів. Одні починають виконання роботи в прискореному темпі, що призводить до зниження її якості, до закріплення неправильних рухів; інші, навіть після тривалого тренування, працюють повільно. У дослідженнях науковця було відзначено, що багато учнів не можуть виконувати такі рухи, які поєднуються з просторовими уявленнями і орієнтацією [5].

Деякі дослідники не без підстав вважають, що моторне недорозвинення звужує можливості взаємодії дитини з навколишнім світом, збіднюючи запас знань про нього. Редукується також коло емоційних стимулів, які впливають на дитину, завдяки його руховій активності. Можливо, порушення рухового розвитку є причиною відставання в інтелектуальному розвитку і перш за все у формуванні наочно-дієвого мислення.

Недостатністю моторики обумовлені властиві дітям з особливими освітніми потребами порушення вимовної сторони мовлення. Фонетично правильне усне мовлення передбачає точну координацію рухів органів мовленнєвого акту. Порушення моторики, які проявляються в ході і ручної діяльності старших дошкільнят, відображуються і на мовленнєвій діяльності.

Висновки. У ході теоретичного аналізу науково-методичної, педагогічної, спеціальної, психологічної літератури виявлено, що витоки задатків і здібностей дітей – на кінчиках їхніх пальців. Чим більше впевненості і винахідливості в рухах дитячої руки, тим тонше взаємодія руки зі знаряддям праці (ручкою, олівцем), тим складніші рухи необхідні для цієї взаємодії, тим яскравіше творча стихія дитячого розуму, чим більше майстерності в дитячій руці, тим дитина розвиненіша.

Перспектива дослідження. У дослідженні особливостей розвитку дрібної моторики дітей з особливими освітніми потребами на базі Запорізької спеціальної загальноосвітньої школи-інтернат «Джерело».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вайзман Н. П. Психомоторика умственно отсталых детей. М. : АГРАФ, 1997. 128 с.
2. Власова Т. А., Певзнер М. С. О детях с отклонениями в развитии. М. : Просвещение, 1973. 175 с.
3. Кольцова М. М. Двигательная активность и развитие функций мозга. М. : Педагогика, 2013. 407 с.
4. Лосев П. В. Развитие мелкой моторики у детей 5-7 лет. *Дошкольное воспитание*. 2005. № 5.
5. Синьов В. М., Матвеева М. П., Хохліна О. П. Психологія розумово відсталого дитини. К. : Знання, 2008. 359 с.
6. Фомина Л. В. Роль движения руки моторной речи ребенка. URL: http://studopedia.ru/7_5719_rol-dvigatel'nogo-analizat61.
7. Фомичева М. Ф. Воспитание у детей правильного произношения. М., 2009. 183 с.